

Arkeologisk utredning steg 2

Inför effektivisering av befintligt industriområde, Vaggeryds logistikpark

Byarums socken i Vaggeryds kommun, Jönköpings län

Archaeological investigation, Vaggeryds logestics park, Byarum parish Jönköping
municipality, Sweden

FÖRKLARINGAR, antikvarisk bedömning och länsstyrelsens krav på åtgärder	
Fornlämning	Lämning som vid registreringstillfället bedömts omfattas av skydd enligt Kulturmiljölagen. Bedömningen kan enbart göras för lämning som kvarligger. För att en lämning ska kunna bedömas som fornlämning krävs att den är från forna tider, att den tillkommit genom äldre tiders bruk och att den är varaktigt övergiven och kan antas ha tillkommit före 1850. Till varje fornlämning hör ett så kallat fornlämningsområde, ett så stort område på marken som behövs för att bevara fornlämningen och ge den ett tillräckligt utrymme med hänsyn till dess art och betydelse. Fornlämningsområdet är inte ett bestämt område utan avgörs av länsstyrelsen och kan vara olika stort beroende på vilken lämningstyp det är och beroende av i vilken typ av topografi lämningen ligger. Om lämning/dess närområde berörs krävs tillstånd till ingrepp i fornlämning.
Övrig kulturhistorisk lämning	Används för lämningar som enligt rådande praxis vid registreringstillfället inte utgör fornlämning men som ändå anses ha ett antikvariskt värde. Används även för lämningstyper som inte består av en fysisk lämning, t.ex. Fyndplats, Plats med tradition och Fyndsamling. Då flertalet av dessa lämningar registrerats före kulturmiljölagens ändring 2014, kan bedömningen av dem komma att ändras. Lämningar med denna bedömning kan också, beroende på lämningstyp, indikera att fornlämning finns i området. För flera övriga kulturhistoriska lämningar rekommenderas därför samråd med länsstyrelsen om lämning eller dess närområde berörs. Annan lagstiftning kan även vara rådande och ge lämningen ett skydd.
Möjlig fornlämning	Anges för lämningar som kräver vidare utredning för att kunna bedömas som fornlämning. Lämningen ska vara bekräftad i fält och får inte enbart bestå av en uppgift om en lämning. Det är länsstyrelsen som beslutar om vidare utredning krävs, varför samråd krävs om lämning eller dess närområde berörs.
Ingen antikvarisk bedömning	En lämning som är helt undersökt, borttagen eller förstörd har inte någon antikvarisk bedömning. Det gäller också om den är registrerad utifrån en uppgift utan att vara bekräftad i fält, om den utgår på grund av felregistrering eller är överförd till en annan lämning. Lämningen har inget skydd enligt kulturmiljölagen.
Utredningsobjekt	Den antikvariska bedömningen har inte fastställts. Avser t ex boplatslägen där en arkeologisk utredning steg 2 krävs för att fastställa om det är en fornlämning. Det är länsstyrelsen som beslutar om vidare utredning krävs och hur stora områden som i så fall skall utredas.
FÖRKLARINGAR, åtgärdsförslag	
Arkeologisk utredning steg 1 (AU1)	Syftet med en arkeologisk utredning är att se om fornlämning berörs av projektet. Vid utredning steg 1 görs en genomgång av äldre kartor och arkiv, varefter hela ytan fältinventeras och nypåträffade lämningar registreras, dessa kan gå vidare till förundersökning. Vid AU1 markeras även ytor där lämningar kan tänkas påträffas under mark, dessa områden kan gå vidare till AU2.
Arkeologisk utredning steg 2 (AU2)	Vid en utredning steg 2 görs sökschaktning med grävmaskin eller rutgrävning för hand där jorden sällas, för att se om lämningar finns dolda under markytan.
Arkeologisk förundersökning (FU)	Syftet med denna är att karaktärisera och avgränsa fornlämning. Då tas också prover för t. ex. datering. Om en redan känd forn- eller kulturlämning berörs av exploatering kan länsstyrelsen besluta om en arkeologisk förundersökning utan att någon utredning behövs.
Arkeologisk undersökning (UN)	Vid undersökningen tas fornlämningen bort helt och hållet. Lämningen dokumenteras och kunskapen sparas därmed för framtiden. I särskilda fall kan en lämning, eller ett område med lämningar, bedömas ha så stora värden att den inte får tas bort.
Ingen åtgärd	Lämningen har inte bedömts hysa så stora värden att den kan bedömas som fornlämning, det kan vara t. ex. övriga kulturhistoriska lämningar. Om möjligt bör dessa lämningar bevaras då de är objekt som hjälper oss att tolka landskapets historia. Annan lagstiftning kan även vara rådande och ge lämningen ett skydd (t. ex. Miljöbalken, Plan- och bygglagen eller Skogsvårdslagen).

Författare: Annika Petersson, arkeolog och Fredrik Engman, arkeolog/kulturgeograf, specialist kulturmiljö Sweco
 Interngranskare: Moa Lorentzon, Arkeolog, specialist kulturmiljö Sweco
 Sweco uppdragsnummer: 30040911
 Kulturmiljöregistret uppdragsnummer: 202200391

Handläggare Länsstyrelsen i Jönköpings län: Jan Borg
 Länsstyrelsen diarienummer: 431-1289-2022
 Bild framsida: Fredrik Engman

Innehållsförteckning

1. Summary.	5
2. Sammanfattning	5
3. Inledning	5
4. Syfte och genomförande	5
5. Topografi och fornlämningsmiljö.....	6
6. Kart- och arkivstudie.....	6
7. Fältstudie.....	8
8. Sammanfattande bedömning	9
9. Administrativa uppgifter	9
10. Referenser.....	9

Figur 1. Utdrag ur fastighetskartan med utredningsområdet markerat.

1 Summary

Sweco carried out an archaeological investigation step 2 regarding farmstead (L1974:813) located in an area south of Vaggeryd. The investigation mainly comprised archive studies to determine if the farmstead was built before year 1850 which would make it an ancient remain, and therefore be protected by law.

2 Sammanfattning

Sweco har under april månad år 2022 genomfört en arkeologisk utredning steg 2 med anledning av att Vaggeryds logistikpark avser att effektivisera befintligt industriområde väster om Götafors i Vaggeryds kommun. Utredningen bestod i en kart- och arkivstudie av området runt lägenhetsbebyggelsen L1974:813 samt fältbesiktning för att fastställa antikvarisk bedömning av lägenhetsbebyggelsen.

Vid kart- och arkivstudien har det kunnat konstateras att ingen bebyggelse fanns på platsen år 1838 men år 1875. En skylt på lämningen angav att platsen var bebyggd redan år 1814 men genomgång av husförhörlängder har visat att uppgiften är felaktig och kan kopplas till en annan bebyggelse. Husförhörlängder för aktuell fastighet visar ingen bebyggelse som kan kopplas till aktuellt område. Öster om aktuell torplämning låg torpet Dubbens och troligen har namnet felaktigt förts över till den aktuella lämningen.

Bedömningen är att lägenhetsbebyggelsen inte kan antas vara tillkommen före år 1850. Den antikvariska bedömningen har därmed ändrats till övrig kulturhistorisk lämning i kulturmiljöregistret.

3 Inledning

Sweco har under april år 2022 genomfört en kompletterande arkeologisk utredning steg 2 inom det planerade verksamhetsområdet, inför Vaggeryds logistikpark ABs planer på att effektivisera befintligt industriområde. Utredningen var föranledd av en tidigare arkeologisk utredning steg 1, där det fastslogs att lämningens ålder behövde granskas ytterligare (Engman 2021). Arbetet har genomförts av Fredrik Engman och Annika Petersson vid Sweco.

4 Syfte och genomförande

Syftet med den arkeologiska utredningen var att fastställa om den lägenhetsbebyggelse (L1974:813), som av Byarums hembygdsförening uppges ha varit bebodd mellan åren 1814–1883, byggts innan år 1850.

Den arkeologiska utredningen inleddes med en kart- och arkivstudie där historiska kartor, kulturmiljöregistret och lämplig litteratur studerades för att finna indikationer på när lägenhetsbebyggelse (L1974:813) bebyggdes. Samtal skedde även med Byarums hembygdsförening för att finna referenser till den angivna årtalsindikationen för lägenhetsbebyggelsen (L1974:813). Området runt lägenhetsbebyggelsen inventerades för att finna eventuella lämningar som kunde kopplas till torpet.

5 Topografi och fornlämningsmiljö

Lägenhetsbebyggelsen är belägen sydväst om Götafors i Vaggeryds kommun. Idag återfinns Vaggeryds logistikpark mycket nära den aktuella lägenhetsbebyggelsen. Europaväg 4 passerar ca 150 meter väster om lämningen.

Området kring lägenhetsbebyggelsen präglas av lämningar från historisk tid i form av flera registrerade lägenhetsbebyggelser (torp och backstugor). I samband med planerad gasledning väster om Europaväg 4 och den genomförda kulturminnesinventeringen Skog & Historia norr om området har även ett stort antal lämningar efter kolframställning påträffats (Engman 2004, Engman, mfl 2008, Kallerskog 2017).

Söder om utredningsområdet har gravfält L1974:197 legat. Gravfältet totalundersöktes i samband med utbyggnaden av Europaväg 4 och bestod av 45 gravanläggningar. Genom fynd och ¹⁴C-analyser daterades gravfältet till folkvandrings-tid (Nordman 2015).

6 Kart- och arkivstudie

Vid Lagan öster om lägenhetsbebyggelsen finns en fors som är grunden till den industriverksamhet som finns i området. År 1500 omtalas att Nydala kloster köpt strömmen och troligen utnyttjades då vattenkraften till att driva en kvarn. Under slutet av 1600-talet anlades en hammarsmedja vid fallet. Snart etablerades ytterligare ett bruk där Götafors folkligt benämndes som Norra bruk och Götaström för Södra bruk (Skillingaryd, nu 2021).

Lägenhetsbebyggelsen (L1974:813) omnämns i fornsök som ”Dubbens”. En skylt placerad på platsen omnämmer den i stället som ”torpet Dagsängen”.

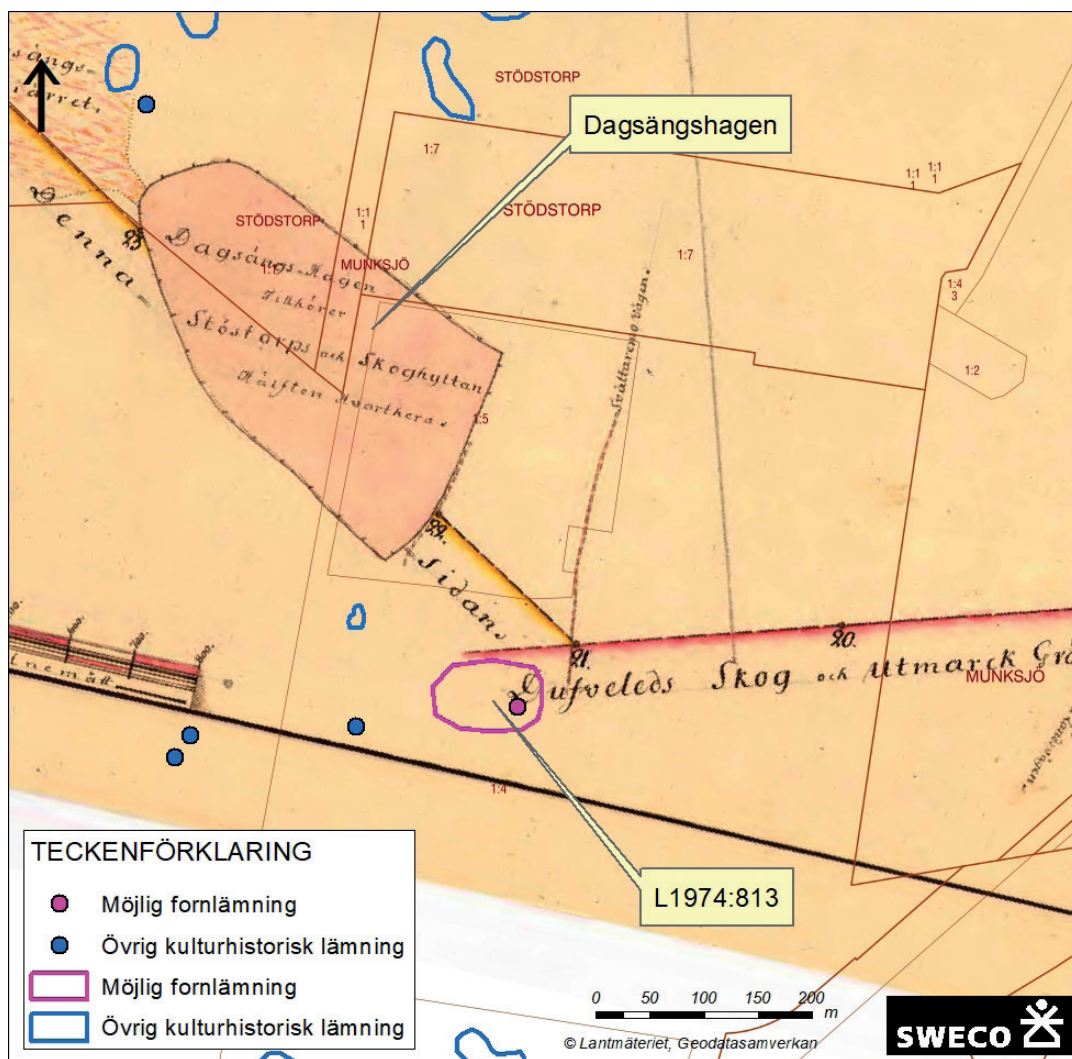
Namnet Dagsängen finns tidigast dokumenterat i rågångskarta upprättad år 1785 och benämner då en hage, se figur 2 (akt E21-56:1). Namnet *Dagsängen* finns sedan i husförhörslängderna och är då namnet på en bebyggelseenhet på fastigheten Stödorp norr om aktuell lämning, som troligen legat inom området markerat som hage på 1785 års karta.

Husförhörslängden omnämner år 1829 en Hans Nord som bodde i torpet Dagsängen och att han ”dog urfattig 1870” (Riksarkivet 2022). Enligt Byarums hembygdsförening är det denna Hans Nord man trots varit bosatt i lägenhetsbebyggelse L1974:813.

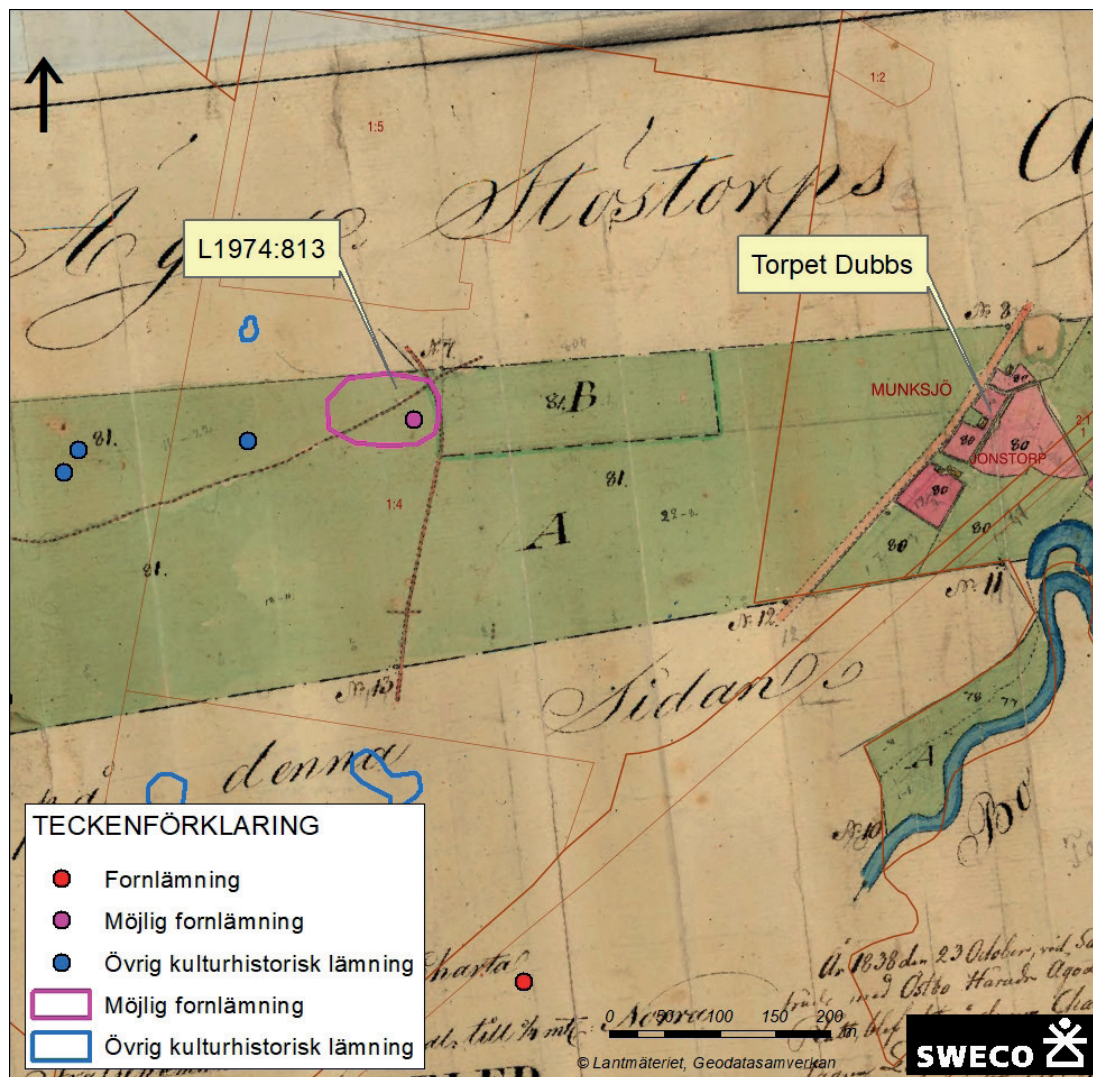
På en laga skifteskarta över Norra Duveled upprättad år 1838 (06-bya-83) omnämns för första gången torpet ”Dubbens”, då som *Dubbs*, men detta på ett torp beläget cirka 400 meter öster om lägenhetsbebyggelse L1974:813. Området där lägenhetsbebyggelsen är registrerad beskrivs här som utmark med texten *skogen* och *moen*, någon bebyggelse finns ännu inte i området (fig. 3).

År 1875 upprättas en generalstabskarta (J243-27:1) över området. På denna karta är området för lägenhetsbebyggelse L1974:813 för första gången bebyggt. Något namn på bebyggelsen framgår inte av kartan.

Vid en ekonomisk karta upprättad år 1954 återfinns inte längre någon bebyggelse på platsen (J133-6D4j56).

Figur 2. Rågångskarta över Stödorp med angränsande fastigheter, upprättad år 1785 (E21-56:1). Nordväst om aktuell lämning finns Dagsängshagen men ingen bebyggelse i området. På kartan är även dagens fastighetsgränser medtagna för orientering.

Figur 3. Laga skifteskarta över Duveled upprättad år 1838 (06-bya-83). På kartan är ett torp vid namn Dubbs utmarkerat öster om aktuellt område (L1974:813). På kartan är även dagens fastighetsgränser medtagna för orientering.

7 Fältstudie

Lämningen är idag beväxt av tall och en. I området runt lämningen syns högar och sänkor i landskapet, vilka initialt tolkats som röjningsrösen. Efter en närmare granskning konstaterades att kullarna endast utgjordes av sand och jord. Även sänkorna visade sig naturliga, där en var en kollapsad myrstack. I området fanns även sentida betongblock och andra byggrester.

8 Sammanfattande bedömning

Utifrån ovanstående har vi gjort bedömningen att lämningen inte kan antas ha tillkommit före år 1850. Av kartstudierna att döma har man misstolkat läget för torpen Dagsängen och Dubbens.

Namnet Dagsängen tros tillhöra ett torp som varit beläget norr om lämning L1974:813. Dubbens är betäckningen på ett torp som varit beläget öster om lämning L1974:813. Områdena där dessa torp ska varit placerade är idag helt exploaterat av industriområde. Det finns därav ingen möjlighet att studera potentiella lämningar närmare.

9 Administrativa uppgifter

Län	Jönköpings län
Landskap	Småland
Kommun	Vaggeryd
Socken	Byarum
Fastighet	Skogshyltan 1:4
Länsstyrelsens dnr	431-1289-2022
Länsstyrelsens beslutsdatum	2022-03-16
Sweco uppdragsnummer	30040911
Uppdragsledare	Fredrik Engman
Personal	Fredrik Engman, Annika Petersson
Fältarbetstid	2022-04-13
Koordinatsystem	Sweref 99 TM
Kostnadsansvarig	Vaggeryds logistikpark AB
Kostnadsansvarig kontaktperson	Anton Agnefeldt
Kostnadsansvarig referens	VLP Planarbete, Johan Jörgner

10 Referenser

Engman, F. 2004. Särskild arkeologisk utredning, etapp 1. Tvärs genom utmarkerna. Naturgas Mellansverige - Från Segerstad i Gislaveds kommun till Torsvik i Jönköpings kommun. Gislaved, Gnosjö, Jönköping, Vaggeryds och Värnamo kommuner, Jönköpings län. Jönköpings läns museum, arkeologisk rapport 2004:30.

Engman, F, Lorentzon, M & Wennberg, R. Inventeringsrapport Skog & Historia i Jönköpings län. Lägesrapport för åren 2004–2007, efter avslutandet av Gröna Jobb. Almesåkra, Alseda, Askerids, Byarums, Båraryds, Habo, Höreda, Järnsnäs, Järstorps, Kårda, Mulseryds, Nykyrka, Nässjö, Svarttorps, Vetlanda och Öreryds socknar. Aneby, Eksjö, Gislaveds, Habo, Jönköpings, Mullsjö, Nässjö, Vaggeryds, Vetlanda och Värnamo kommuner. Jönköpings läns museum arkeologisk rapport 2008:34.

Engman, F., 2021, ARKEOLOGISK UTREDNING STEG 1 Skogshyltan 1:4 -Arkeologi, ny detaljplan Vaggeryd Byarums socken i Vaggeryds kommun, Jönköpings län

Kallerskog, L. Skog och Historia i Jönköpings län 2004–2016 - Kort sammanfattande rapport. Fornminnesinventeringar utförda i Aneby, Eksjö, Gislaved, Habo, Jönköping, Mullsjö, Nässjö, Tranås, Vaggeryd, Vetlanda och Värnamo kommuner. Jönköpings läns museum arkeologisk rapport 2017:05

Nordman, A-M. 2015. Ett folkvandringstida gravfält i Byarum. Arkeologisk undersökning av fornlämning Byarum 160:1 inom Södra Duved 1:1, Byarums socken i Vaggeryds kommun, Jönköpings län. Jönköpings läns museum, arkeologisk rapport 2015:48.

Riksarkivet (2022) Byarums kyrkoarkiv, Husförhörslängder, SE/VALA/00050/A I/12 (1829–1834)

Skillingaryd.nu. 2021. <https://skillingaryd.nu/natur/jarnets-lokala-historia-del-12-gotafors/>

Kartmaterial

Rikets allmänna kartverk

J133-6d4j56. Ekonomisk karta upprättad år 1954.

J243-27:1. Generalstabskartan, upprättad år 1875.

Lantmäteristyrelsen

E21-56:1. Rågångskarta Skogshyktan upprättad år 1785

Lantmäterimyndigheten

06-bya-83. Laga skifte Duved 1:1, upprättad år 1838.

